

EEN VASTHOUDENDE EN INNEMENDE STRIJDER VOOR HET REDELIJKE EN HET BILLIJKE: PROF.MR. J.M.M. MAEIJER

Breda 14 januari 1932 - 's-Hertogenbosch 6 september 2018

Gerard van Solinge*

Een icoon is heengegaan. Op 6 september 2018 is op 86-jarige leeftijd prof. mr. J.M.M. Maeijer overleden. Diepgaand en blijvend is zijn invloed op de ontwikkeling van het Nederlandse ondernemingsrecht.

Josephus Martinus Maria Maeijer werd geboren in een katholiek Bredaas gezin. Zijn vroeg gestorven vader was aldaar advocaat. Zoals het een katholieke jongeling in die jaren betaamde, ging Sjef in 1949 in Nijmegen studeren. Zijn leermeester prof. mr. Ch.J.J.M. Petit spoorde hem aan een deel van zijn studietijd in Poitiers door te brengen. Geïntrigeerd door de vraagpunten die prof. mr. E.M. Meijers had opgesteld ten behoeve van het ontwerp van het Nieuw Burgerlijk Wetboek (NBW), kwam de gedachte op een proefschrift te schrijven over matiging van schadevergoeding. Dat ontwerp was indertijd niet in de wet geregeld, maar in de rechtspraak werd matiging wel toegepast via het leerstuk van de eigen schuld. Het was weer Petit die hem ertoe aanzette dit in Poitiers verder te gaan onderzoeken. Op 16 maart 1962 promoveerde Maeijer bij prof. mr. W.C.L. van der Grinten, die als promotor optrad nadat Petit raadsheer in de Hoge Raad was geworden. Enkele jaren daarvoor was hij getrouwd met Annelies Sormani, uit welk huwelijk drie dochters werden geboren.

Maeijer pleitte in zijn proefschrift¹ voor een wettelijke bevoegdheid van de rechter om schadevergoeding te matigen op grond van de corrigerende werking van de redelijkheid en billijkheid. Aan het slot van het proefschrift schreef hij:

¹Door een oplossing van het matigingsprobleem voor te stellen welke – achteraf gezien – anders luidt dan die welke in boek 6 van het ontwerp nieuw B.W. is neergelegd, hopen wij in ieder geval de mogelijkheid van een vruchtbare gedachtwisseling over dit probleem te hebben bevorderd.

Die woorden waren wat al te bescheiden. In het ontwerp NBW was een matigingsbevoegdheid van de rechter, afgezien van enkele specifieke regelingen, slechts voorzien in geval van een dreigende noodtoestand van de schuldenaar. Maeijer bepleitte een algemene matigingsbevoegdheid met een limitatieve opsomming van gronden. Hij zag het matigingsrecht als een wettelijke vorm van de corrigerende werking van de billijkheid. 'Niet uit barmhartigheid of liefde moet soms matiging worden betracht, maar vanwege de rechtvaardigheid!', zo schreef hij in zijn bespreking van de oratie van prof. mr. G.J. Scholten.² Uiteindelijk is de matigingsbevoegdheid van de rechter op de door hem voorgestelde manier opgenomen in artikel 6:109 BW. Het werd geen cum laude, al zou dat – ook volgens de promotus³ – wel op zijn plaats zijn geweest.

Na enkele jaren militaire dienst, rechterlijke macht en advocatuur in Arnhem, riep de alma mater weer. Volgens de overlevering gebeurde dat doordat Van der Grinten na afloop van een kraamvisite en na de nodige glazen bourgogne vroeg: 'Zeg Sjef, ik heb nog een vraag, zou jij de opvolger van Jurgens willen worden?' Zo ging dat kennelijk in die tijd, want in 1963 werd hij tot hoogleraar handelsrecht benoemd.⁴ In latere interviews vertelde Maeijer dat hij als jong benoemde hoogleraar van het handelsrecht nog geen kaas had gegeten. De eerste jaren heeft hij hard moeten werken om de gaten te vullen – niet alleen op het terrein van het vennootschapsrecht, want ook het verzekeringsrecht, faillissementsrecht en intellectuele-

* Prof. mr. G. van Solinge is hoogleraar ondernemingsrecht aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en verbonden aan het Van der Heijden Instituut; hij is ook advocaat te Amsterdam. Gedeelten van dit artikel zijn ontleend aan zijn column in *Ondernemingsrecht* 2018/104.

¹ J.M.M. Maeijer, *Matiging van schadevergoeding*, Utrecht-Nijmegen: Dekker & Van de Vegt 1962.

² Bespreking van G.J. Scholten, 'De beperkingen van aansprakelijkheid met het gehele vermogen en de matigingsbevoegdheid van de rechter', *RM Themis* 1964, p. 290 e.v., ook opgenomen in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer* (verzameld en ingeleid door C.D.J. Bulten, C.J.H. Jansen en G. van Solinge, Serie vanwege het Van der Heijden Instituut, deel 100), Deventer: Kluwer 2009, 65-70.

³ Zie 'Het leven is goed' (Interview met prof. mr. J.M.M. Maeijer), in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 30.

⁴ De leeropdracht omvatte aanvankelijk ook het internationaal privaatrecht, maar dat werd een jaar later ingeruild voor het burgerlijk recht.

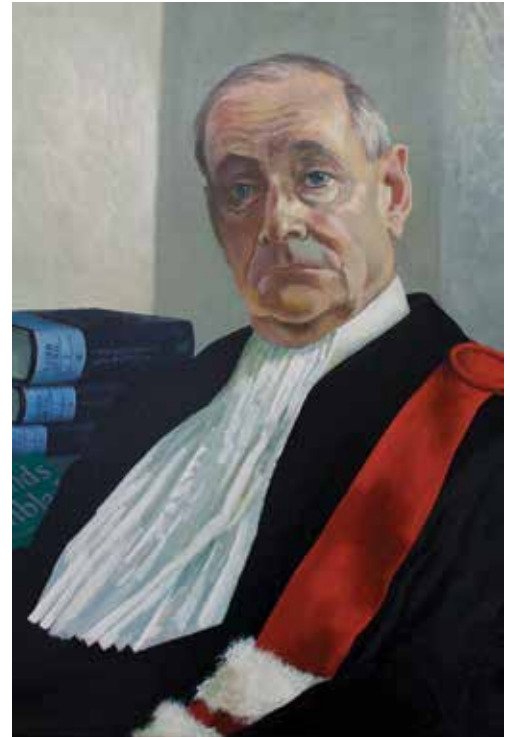
- 5 F.J.W. Löwensteyn, *Wezen en bevoegdheid van het bestuur van de vereniging en de naamloze vennootschap*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1959.
- 6 C. Asser/J.M.M. Maeijer, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht, Vertegenwoordiging en rechtspersoon: III. De naamloze en de besloten vennootschap* (eerste druk: 1994 en tweede druk: 2000). Daarnaast bewerkte hij: C. Asser/J.M.M. Maeijer, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht, Vertegenwoordiging en rechtspersoon: II. De rechtspersoon* (achtste druk: 1997).
- 7 C. Asser/J.M.M. Maeijer, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Bijzondere overeenkomsten: V. Maatschap, vennootschap onder firma en commanditaire vennootschap* (vierde druk: 1981, vijfde druk: 1989 en zesde druk: 1995).
- 8 Overigens is de door Maeijer ontworpen regeling voor de personenvennootschappen wel tot wet verheven in het Burgerlijk Wetboek van Curaçao en Sint Maarten.
- 9 Prof. mr. E.J.J. van der Heijden (1885-1941), was vanaf de oprichting van de Katholieke Universiteit Nijmegen in 1923 tot aan zijn overlijden hoogleraar burgerlijk recht en handelsrecht (en aanvankelijk ook oud-vaderlands recht). Zie verder over zijn leven en werk: *Verspreide geschriften van E.J.J. van der Heijden* (verzameld en ingeleid door C.J.H. Jansen en G. van Solinge, Serie vanwege het Van der Heijden Instituut, deel 67), Deventer: Kluwer 2001.
- 10 Herziening van het ondernemingsrecht (26 november 1964), Rapport van de Commissie ingesteld bij beschikking van de Minister van Justitie van 8 april 1960, Staatsuitgeverij Den Haag, 1965.
- 11 Maeijer was van 1968 tot 2005 lid en van 1992 tot 2005 voorzitter van de Commissie vennootschapsrecht (tegenwoordig is de maximum zittingstermijn 12 jaar).
- 12 Zie 'Het leven is goed' (Interview met prof. mr. J.M.M. Maeijer), in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 31.
- 13 Inmiddels zijn in de serie meer dan 150 delen verschenen en in 2017 werd het 26e Van der Heijden Congres gehouden.
- 14 Zie daarover: G. van Solinge e.a., *50 jaar Van der Heijden Instituut 1966-2016* (Serie vanwege het Van der Heijden Instituut, deel 148), Deventer: Wolters Kluwer 2017.
- 15 Hof Amsterdam 26 april 1972 en 3 mei 1973, AA 1974, afl. 2, p. 118-126.

eigendomsrecht behoorden tot zijn leeropdracht. Om thuis te raken in het vennootschapsrecht kruiste hij in het proefschrift van Löwensteyn⁵ de belangrijkste arresten aan. Na bestudering maakte hij daarvan aantekeningen voor de colleges in een schriftje, dat uitgroeide tot het boek *Vennootschapsrecht in beweging*, waarvan de eerste druk in 1971 verscheen en dat weer de basis vormde voor zijn Asser-deel over de NV en BV uit 1994.⁶

Behalve een meester in het vennootschapsrecht, was Maeijer dus ook een breed georiënteerde civilist. De aandacht voor de algemene leerstukken zoals de redelijkheid en billijkheid loopt als een rode draad door al zijn werk. Maar ook specialistische onderwerpen zoals medische aansprakelijkheid hadden zijn belangstelling. Zijn liefde voor het burgerlijk recht uitte zich ook in zijn belangstelling voor de personenvennootschappen. Zeker toen de regelzucht in het vennootschapsrecht onder invloed van Europese richtlijnen en vooral door effectenrechtelijke regelgeving steeds meer toenam, verzuchtte hij wel eens dat het personenvennootschapsrecht met zijn mix van goederenrecht en verbintenissenrecht eigenlijk een mooier vak is. Maeijer bewerkte drie drukken van het deel in de Asser-serie over personenvennootschappen.⁷ Van de minister van Justitie kwam het verzoek een ontwerp te maken voor een compleet nieuwe wettelijke regeling voor de personenvennootschappen, die de oude regeling uit 1838 moest vervangen. Vele jaren van denk- en schrijfwerk heeft hij na zijn emeritaat in dit project gestoken. Het was een bittere pil dat het reeds door de Tweede Kamer aangenomen wetsvoorstel eind 2011 werd ingetrokken door de minister van Veiligheid en Justitie (een andere), die van oordeel was dat de nieuwe regeling de ondernemers niet voldoende zou faciliteren.⁸ Momenteel wordt aan een nieuw wetsvoorstel gewerkt, maar die ondernemers moeten het tot op de dag van vandaag doen met een onleesbare en vermolmdde regeling van 180 jaar geleden.

Vanaf 1966 gaf Maeijer samen met Van der Grinten leiding aan het door hen opgerichte studiecentrum voor rechtspersonen- en vennootschapsrecht, dat zij vernoemden naar prof. mr. E.J.J. van der Heijden.⁹ Het Van der Heijden Instituut kwam op het goede moment. Juist in die tijd maakte het vennootschapsrecht een stormachtige ontwikkeling door. De commissie-Verdam had in haar rapport vergaande voorstellen tot modernisering gedaan, onder meer met betrekking tot invoering van het wettelijke structuurregime, versterking van het enquêterecht, het jaarrekeningenrecht, het medezeggenschapsrecht in de Wet op de ondernemingsraden en tot instelling van de Ondernemingskamer als een gespecialiseerde rechter.¹⁰ Vanuit Brussel kwam daarnaast een gestage stroom van harmonisatierichtlijnen op het gebied van het vennootschapsrecht op gang. In die jaren brak het inzicht door dat de vennootschap (als juridische realiteit) en de onderneming (als economische realiteit), onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Ook de BV verscheen op het toneel. De term ondernemingsrecht kwam steeds meer in zwang.

Bovendien werden Van der Grinten en Maeijer benoemd tot lid van de in 1968 in het leven geroepen Commissie vennootschapsrecht, die tot taak heeft de minister te adviseren over wetgeving.¹¹

Schilderij: P. van den Boogaard | Foto: Vincent Wamel

Zo stonden zij dus aan de wieg van alle nieuwe ontwikkelingen. Vanaf het begin heeft het instituut daardoor de wind in de zeilen gehad. Maeijer zei zelf daarover: 'We hebben het tij wel mee gehad.'¹² Maar het was meer dan geluk alleen. In 1969 werd gestart met de Serie vanwege het Van der Heijden Instituut, een boekenserie waarin proefschriften, congresverslagen en andere wetenschappelijk onderzoek worden uitgegeven en sinds 1971 vindt om het jaar het altijd zeer druk bezochte Van der Heijden-congres plaats.¹³ Mede hierdoor kon de door Van der Heijden gevestigde Nijmeegse traditie worden voortgezet en uitgebouwd. In september 2016 mocht het instituut, in aanwezigheid van Maeijer, zijn 50-jarig bestaan vieren.¹⁴

Behalve een invloedrijke auteur was Maeijer ook een inspirerende docent. In zijn jaren als hoogleraar in Nijmegen (1963-1997) heeft hij vele generaties studenten ingewijd in het ondernemingsrecht. Dat deed hij ook graag door het schrijven van annotaties. Zie bijvoorbeeld zijn bespreking in *Ars Aequi* van de eerste beschikkingen die de Ondernemingskamer heeft gewezen onder de werking van het in 1971 herziene enquêterecht.¹⁵ Deze heldere noot is zowel een annotatie van de beschikkingen als een uitleg en een kritische bespreking van de nieuwe enquête-regeling. Deze gave zal ook de redactie van de NJ zijn opgevallen, want daarna schreef Maeijer zijn noten voor dat tijdschrift. Vanaf 1978 tot ver na zijn emeritaat zijn enkele honderden noten in de NJ verschenen. Niet zelden betoont hij zich een kritische commentator, vooral waar het de uitspraken van de Ondernemingskamer betreft. Het enthousiasme waarmee dit rechterlijk college en zijn toenmalige voorzitter zo'n tien tot twintig jaar geleden te werk gingen, kon zo nu en dan op een vermanend woord van annotator 'Ma' rekenen. Zie bijvoorbeeld de noot onder de

beschikking van de Hoge Raad inzake DSM.¹⁶ In deze zaak had de Ondernemingskamer via een onmiddellijke voorziening¹⁷ verboden het voorstel tot statutenwijziging inhoudende de invoering van loyaliteitsdividend in de algemene vergadering van DSM in stemming te brengen. In cassatie, ingesteld in belang der wet, werd de beschikking vernietigd. Maeijer juicht het toe dat de Hoge Raad grenzen stelt aan het treffen van onmiddellijke voorzieningen, want 'voor een vrijelijk vennootschapsrechtelijk pionieren' is daarbij geen plaats.

Al vroeg in zijn professoraat heeft Maeijer de toon gezet in de discussie over de inhoud en de verdere ontwikkeling van het ondernemingsrecht. Zijn Nijmeegse oratie 'Het belangenconflict in de naamloze vennootschap'¹⁸ uit 1964 markeerde de omslag van de contractuele opvatting naar wat de institutionele opvatting is gaan heten. Tot in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog overheerste de idee dat de vennootschap een gekwalificeerde vorm van de maatschap is, die wordt beheerst door een overeenkomst die is vormgegeven door de autonome partijwil van de aandeelhouders. Tot aan het *Forumbank*-arrest¹⁹ uit 1955 werd de aandeelhoudersvergadering daarom veelal als de hoogste macht binnen de vennootschap beschouwd. Ook Löwensteyn stelde in zijn proefschrift uit 1959 nog dat het belang van de vennootschap niets anders is dan het belang van alle aandeelhouders om winst te behalen.²⁰

In zijn oratie omschreef Maeijer het belang van de vennootschap als

'het belang dat de vennootschap heeft bij haar eigen gezonde bestaan, uitgroei en voortbestaan met het oog op het door haar te bereiken doel.'

In dit laatste ligt een beperking besloten, want het doel is uiteindelijk gericht op het behalen van winst, die in beginsel aan de aandeelhouders ten goede komt. Is de rentabiliteit niet langer genoegzaam te verwezenlijken, dan verliest de vennootschap het belang bij haar bestaan – dat immers geen doel op zich is. Faillissement of een overname kunnen dus ook in het belang van de vennootschap zijn. Door aldus met een scherp oog voor de economische realiteit het belang van de vennootschap te onderscheiden van het belang van de aandeelhouders, erkende Maeijer dat ook de belangen van andere groeperingen, zoals crediteuren en werknemers, een rol spelen binnen de vennootschap. In een terugblik op zijn oratie voegde hij daaraan toe dat onder het vennootschappelijk belang vanzelfsprekend ook de continuïteit van de door de vennootschap gedreven onderneming valt.²¹ De institutionele opvatting kreeg in het begin van de jaren 70 van de vorige eeuw vaste voet aan de grond met de invoering van het structuurregime en de grote wijzigingen in het enquêterecht en de Wet op de ondernemingsraden.

Maeijers gedachtegoed klinkt door in de *Cancun*-beschikking uit 2014.²² In deze belangrijke uitspraak heeft de Hoge Raad uitgemaakt dat

indien de vennootschap een onderneming drijft, het vennootschappelijk belang in de regel vooral wordt bepaald door het bevorderen van het bestendige succes van de onderneming. De bestuurders moeten bij het dienen van het vennootschappelijk belang zorgvuldigheid betrachten met betrekking tot de belangen van al degenen die bij de vennootschap en haar onderneming zijn betrokken en wel zo dat hun belangen niet onnodig of onevenredig worden geschaad. 'Bestendig succes' en het 'eigen gezonde bestaan, uitgroei en voortbestaan' zijn uitdrukkingen van dezelfde gedachte, namelijk dat het belang van de vennootschap is gelegen in – zoals de Corporate Governance Code dat noemt – de waardecreatie op lange termijn.²³

Steeds heeft Maeijer in zijn werk benadrukt dat het vennootschaps- en ondernemingsrecht als onderdelen van het burgerlijk recht worden beheerst door de redelijkheid en billijkheid. Reeds in zijn oratie stelde hij dat de interne verhoudingen in de vennootschap mede worden beheerst door de redelijkheid en billijkheid. Dat was toen nog geen gemeengoed. Juist in die jaren drong langzaam het besef door dat de goede trouw (zoals de redelijkheid en billijkheid destijds werd aangeduid) – als een eigen rechtscategorie – ook buiten het verbintennisrecht een aanvullende en corrigerende werking moet hebben. 'Het contractuele recht heeft immers niet langer het monopolie van de goede trouw', zo schreef Maeijer in 1965.²⁴ De prominente rol die hij aan de redelijkheid en billijkheid in het ondernemingsrecht heeft willen geven, hangt samen met zijn visie op de vennootschap als een belangengemeenschap. Een onderneming drijven via een vennootschap is mensenwerk. Die mensen hebben verschillende, vaak tegengestelde belangen en daarom moeten ze een beetje redelijk en billijk met elkaar omgaan. Zelf was Sjef Maeijer ook zo: hij hechtte grote waarde aan goede relaties en vriendschappen en onderhield die trouw.

Door zijn studietijd in en latere contacten met de universiteit in Poitiers heeft Maeijer altijd een grote belangstelling gehad voor de Franse cultuur en literatuur. Hij bewonderde vooral Albert Camus vanwege diens visie op rechtvaardigheid. In zijn rede²⁵ bij het afscheid als voorzitter van de Nederlandse Juristen Vereniging verwoordde Maeijer dit aldus:

'Wij moeten in concrete omstandigheden en bewust van eigen onvolmaaktheid steeds blijven werken aan het verwezenlijken van wat meer rechtvaardigheid in deze onrechtvaardige wereld. [...] In mijn ogen voegt Camus een in de mens zelf gelegen dimensie toe aan redelijkheidspostulaat. [...] Want samen moeten wij als juristen, in menselijke verbondenheid en in bescheidenheid, steeds het beste ervan maken.'

Voor familie, vrienden en collega's blijft de herinnering aan de geestige, wijze, loyale en warme man die Sjef Maeijer was. Voor het vak was hij een vasthoudende²⁶ en innemende strijder voor het redelijke en het billijke. Daarom blijft hij van vennootschappelijk belang.²⁷

16 HR 14 december 2007, *NJ* 2008/105, m.nt. J.M.M. Maeijer; *JOR* 2008/11, m.nt. A. Doorman; *Ondernemingsrecht* 2008/11, m.nt. P.J. Dortmund en M.W. Josephus Jitta.

17 Art. 2:349a lid 2 BW.

18 J.M.M. Maeijer, *Het belangenconflict in de naamloze vennootschap*, (inaugurele rede KU Nijmegen), Deventer: Æ.E. Kluwer 1964; ook opgenomen in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 141-162.

19 HR 21 januari 1955, *NJ* 1959/43, m.nt. L.J. Hijmans van den Bergh.

20 Zie noot 5.

21 J.M.M. Maeijer, '25 jaren belangenconflict in de Naamloze Vennootschap', *De Naamloze Vennootschap* 1989, p. 2.

22 HR 4 april 2014, *NJ* 2014/286, m.nt. P. van Schilfgaarde; *JOR* 2014/290, m.nt. R.J.G. de Haan; *AA* 2014, p. 459-465, m.nt. M.J.G.C. Raaijmakers (AA20140459); *Ondernemingsrecht* 2014/101, m.nt. A.F.J.A. Leijten.

23 Principe 1.1. Corporate Governance Code 2016.

24 J.M.M. Maeijer, 'Aandeelhouders in een n.v. en de eisen van de goede trouw' (n.a.v. Hoge Raad 30 oktober 1964), *De Naamloze Vennootschap* 1964-1965, p. 156; ook opgenomen in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 163-178.

25 J.M.M. Maeijer, 'Albert Camus en de rechtvaardigheid', *NJB* 1996, p. 1055-1057; ook opgenomen in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 563-569.

26 Zie daarover ook: L. Timmerman, 'Prof. mr. J.M.M. Maeijer; jurist en mens van longue durée', *RM Themis* 2005, p. 141 e.v.; ook opgenomen in: *Verspreide geschriften van J.M.M. Maeijer*, p. 1-14.

27 'Van vennootschappelijk belang' is de titel van het liber amicorum dat aan Maeijer in 1988 werd aangeboden, zie: H.J.M.N. Honée e.a. (red.), *Van vennootschappelijk belang. Opstellen aangeboden aan Prof. mr. J.M.M. Maeijer ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Wilink 1988.